

Верховний
Суд

Специфіка захисту в сфері спільної власності

Василь Крат

суддя Верховного Суду
кандидат юридичних наук, доцент
Telegram: <https://t.me/glossema>

17 червня 2023 року

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній Мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

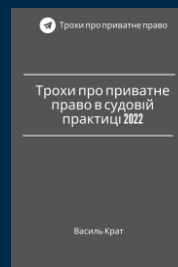
Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Кисіль В., Крат В., Мица Ю., Спасибо-Фатєєва І. Правова природа частки в спільній власності // Право України. – 2022. – № 8. – С. 140 – 156. URL: <https://t.me/glossema/612>

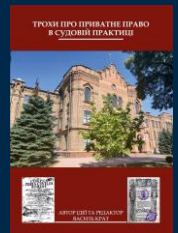
Крат В. Трохи про модель згоди, уповноваження та недійсність правочинів при існуванні правового режиму спільної власності. URL: <https://t.me/glossema/877>

Верховний Суд

Специфіка захисту в сфері спільної власності

1. Спільна часткова власність

Специфіка спільної часткової власності

Постанова КЦС ВС від 12 грудня 2018 року у справі № 442/7505/14-ц

Спільна часткова власність є специфічною конструкцією оскільки, існує:

(а) **множинність суб'єктів**. Для права власності характерна наявність одного суб'єкта, якому належить відповідне майно (наприклад, один будинок - один власник). Навпаки, спільна часткова власність завжди відзначається множинністю суб'єктів (наприклад, один будинок – два співвласники);

(б) **єдність об'єкта**. Декільком учасникам спільної часткової власності завжди належить певна сукупність майна. Причому право спільної часткової власності може стосуватися як подільних/неподільних речей, так і майнових прав та обов'язків.

Специфіка спільної часткової власності

Постанова КЦС ВС від 12 грудня 2018 року у справі № 442/7505/14-ц

Аналіз статті 361 ЦК України дозволяє зробити висновок, що об'єктом розпорядження співвласника є частка у праві спільної часткової власності, а не частка у майні.

Тобто право самостійного розпорядження часткою у праві власності, не тотожне розпорядження частиною майна. Частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна.

Частка у праві спільної часткової власності як предмет спадкового договору

Постанова КЦС ВС від 12 грудня 2018 року у справі № 442/7505/14-ц

Тлумачення положень глави 90 ЦК України свідчить, що предметом спадкового договору може бути будь-яке майно, що належить відчужувачу.

Зазвичай таким майном є саме нерухомість.

Проте не виключається домовленості сторін спадкового договору про те, що предметом спадкового договору буде частка у праві спільної часткової власності.

Частка в праві спільної часткової власності & жиле приміщення

Постанова ОП КЦС ВС від 10 жовтня 2019 року в справі № 295/4514/16-ц

Аналіз глави 26 ЦК України дозволяє зробити висновок, що частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле.

Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не є конкретною часткою майна. Частка в праві спільної часткової власності та жиле приміщення є окремим об'єктом цивільних прав.

Частка в праві спільної часткової власності

Постанова КЦС ВС від 16.09.2020 у справі № 344/5437/17

Право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна. Позов про визнання права на частку в праві спільної часткової власності не є вимогою про поділ майна в натурі.

Тому при визнанні права на частку не здійснюється вказівка які саме об'єкти в натурі відповідають частці в праві спільної часткової власності.

Поділ&виділ

Постанова КЦСвід 22 січня 2020 року у справі № 243/6275/16-ц

Тлумачення частини другої статті 367 ЦК України свідчить, що поділ спільного майна відрізняється від виділу частки співвласника або припинення його права на частку у спільному майні однією суттєвою ознакою – у разі поділу майна право спільної часткової власності на нього припиняється.

Право співвласника на компенсацію

Постанова КЦС ВС від 03 березня 2020 року
у справі № 748/2803/16-ц

Тлумачення частини третьої статті 358 ЦК України свідчить, що право співвласника на компенсацію може виникати як в разі повної неможливості задоволення вимог співвласника на одержання у користування частини спільного майна, яка відповідає його частці у праві спільної часткової власності (наприклад, частка співвласника в спільній частковій власності є незначною і надання йому її у володіння та користування неможливо), так і в тому випадку, якщо співвласнику надається у володіння і користування частина майна, яка є меншою за його частку в праві спільної часткової власності.

Звернення стягнення на частку у майні, що є у спільній частковій власності

Постанова КЦС ВС від 21 лютого 2019 року у справі № 766/12152/16-ц

Тлумачення статті 366 ЦК України свідчить, що тільки кредитор співвласника може заявляти вимоги про переведення прав та обов'язків співвласника боржника. У разі, якщо відсутній правовий режим спільної власності стаття 366 ЦК України не застосовується.

Спільна часткова власність і спадкування

Постанова КЦС від 22 січня 2020 року у справі № 243/6275/16-ц

Тлумачення статті 1278 ЦК України свідчить, що якщо спадкодавець склав заповіт і в ньому не зазначив частки спадкоємців, вони вважаються рівними. Навпаки, якщо заповідач розподілив спадщину між спадкоємцями в нерівних частках, то кожний має право саме на ту частку, яку вказав спадкодавець. За відсутності заповіту частки кожного спадкоємця в спадщині визнаються рівними.

Відступ від цього принципу можливий за домовленістю спадкоємців між собою (стаття 1267 ЦК України). Спадщина належить спадкоємцям, які прийняли її на праві спільної часткової власності (частина четверта статті 355 ЦК України), а тому при її поділі застосовуються правила передбачені в главі 26 ЦК України, які регулюють відносини спільної часткової власності. Якщо згоди про поділ спадщини досягти не вдалося, то поділ провадиться в судовому порядку відповідно до часток, які належать кожному із спадкоємців за законом або за заповітом. Вирішення судового спору щодо поділу спадкового майна не залежить від отримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину.

Відновлення становища, яке існувало до порушення права спільної власності

Постанова КЦС від 15 серпня 2018 року у справі № 545/3728/16-ц

Відповідно до пункту 4 частини другої статті 16 ЦК України способом захисту цивільних прав та інтересів може бути відновлення становища, яке існувало до порушення. Цей спосіб пов'язаний з застосуванням певних заходів, спрямованих на відновлення порушеного суб'єктивного права особи у тому стані, в якому воно існувало до його порушення.

Тобто, для того, щоб подати цей позов необхідно, щоб суб'єктивне право не було припинене, і його можна було відновити шляхом усунення наслідків правопорушення. Цей спосіб захисту може знаходити свій прояв у вимогах про усунення перешкод у здійсненні права спільної власності між співвласниками.

2. Захист переважного права

Характеристика переважного права

Постанова КЦС від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Тлумачення статті 362 ЦК України свідчить, що переважне право є організаційним, відносним та вторинним.

Організаційний характер переважного права

Постанова КЦС ВС від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Переважне право є співвласника на купівлю частки є організаційним, оскільки завдяки йому створюється передумова для набуття його носієм права на частку в праві спільної часткової власності внаслідок створення можливості для укладення договору купівлі-продажу. Саме по собі переважне право учасника спільної власності не надає його суб`єктові будь-яких майнових прав (речових, зобов`язальних та ін.), які зумовлювали б виникнення або перехід права власності.

Причому відповідне майнове право виникає тільки завдяки укладенню договору купівлі продажу частки або в результаті переведення прав та обов`язків за договором купівлі-продажу. У свою чергу, конструкція переважного права дозволяє організувати відносини учасників спільної часткової власності, створивши передумови для суб`єкта переважного права укласти договір купівлі-продажу частки.

Відносність переважного права

Постанова КЦС ВС від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Відносність переважного права співвласника полягає в тому, що це право реалізується в організаційних відносинах, учасники яких є персоніфікованими. Тобто в будь-якому разі чітко визначеними є суб`єкти правовідносин спільної власності. Однак його характеристика як відносного не позбавляє переважного права співвласника й певних абсолютних властивостей, які полягають в абсолютності захисту переважного права.

Під абсолютністю захисту розуміється можливість носія переважного права пред`явити позов про переведення прав та обов`язків за договором купівлі-продажу частки до будь-якої іншої особи - не учасника спільної власності.

Вторинність переважного права

Постанова КЦС ВС від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Вторинність переважного права проявляється в тому, що його виникнення зумовлене «перебуванням» у відносинах спільної власності, завдяки чому особа має статус учасника спільної часткової власності.

Тобто переважне право є вторинним до права учасника на частку. За умови припинення права на частку або правовідносин спільної часткової власності припиняється й переважне право.

Захист переважного права

Постанова КЦСВС від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц

При визнанні недійсним договору купівлі продажу, який порушує переважне право, жодним чином не відновлюються інтереси особи, переважне право якої порушене.

Переважне право за таких умов і не може бути захищеним, оскільки, визнання правочину недійсним вчиненого з порушенням переважного права не відновлює порушеного переважного права, тому що договір купівлі-продажу не завжди є наслідком реалізації переважного права і немає будь-яких передумов для зобов'язання співвласника для укладення договору.

Також відсутні гарантії для покупця частки (депозит при переведенні прав та обов'язків) щодо отримання сплачених коштів.

Право вибору

Постанова КЦС ВС від 03.08.2022 у справі № 712/2579/21

Продавець частки у праві спільної часткової власності має право вибору покупця між іншими співвласниками цього майна на власний розсуд, при цьому правило переважного права у цьому випадку не застосовується.

На які випадки відчуження не поширюється переважне право купівлі частки в спільній частковій власності?!

Постанова КЦС ВС від 17.05.2022 в справі № 520/2224/19-ц

Положення частини четвертої статті 362 ЦК України регулюють відносини виключно з переведення прав та обов`язків покупця за договором купівлі-продажу, укладеним з порушенням переважного права, а у випадку відчуження частки спільної часткової власності шляхом укладення договору міни, дарування, ренти, довічного утримання, спадкового договору або складання заповіту, а також у випадку внесення вкладу до статутного капіталу переважне право інших співвласників на придбання такої частки не існує, тому на встановлені у справі правовідносини положення цієї статті не розповсюджуються.

3. Припинення права на частку

Припинення права на частку (ст. 365 ЦК України)

- Поява – «В окремих випадках суд може, враховуючи конкретні обставини справи, і при відсутності згоди власника, що виділяється, зобов'язасплатити йому грошову компенсацію за належну частку з обов'язковим наведети решту учасників спільної власності на будинок нням відповідних мотивів. Зокрема, це може мати місце, якщо частка у спільній власності на будинок є незначною й не може бути виділена в натурі, а власник, що виділяється, в будинку не проживає і забезпечений іншого жилою площею» (Постанова ПВС УРСР «Про деякі питання, що виникли в судовій практиці по застосуванню законодавства про право особистої власності на жилий будинок» від 14.05.1976 р. № 2)

Проект ЦК України 1996 р.

- Стаття оділ май362 Пна, у спільній частковій власності, та виділення із ньогощо перебуває частки
 - **5. У виняткових випадках, коли частка відповідного власника є незначною і не може бути реально виділена, а він не має суттєвого інтересу у використанні спільного майна, суд може і без згоди цього власника замінити виділення частини майна виплатою відповідної компенсації. При цьому власник втрачає право на частку у спільному майні.**

Умови припинення права на частку

Матеріальні

ч. 1 ст. 365 ЦК:

- 1) частка є незначною і не може бути виділена в натурі;
- 2) річ є неподільною;
- 3) спільне володіння і користування майном є неможливим;
- 4) таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї.

Процедурні

ч. 2 ст. 365 ЦК:

попереднє внесення позивачем вартості частки на депозитний рахунок суду.

Справа «Андрій Руденко проти України»
(Заява N 35041/05)

«Вимога попереднього платежу є не просто технічною складовою процедури відчуження майна, яка встановлена законом, а є основною вимогою, на якій має ґрунтуватися рішення суду про позбавлення особи майна без її згоди».

На яких суб'єктів поширюється ст. 365 ЦК України

Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3
<p>- поширюється тільки на фізичних осіб</p> <p>«інтересам співвласника та членам його сім'ї» - п. 4 ч. 1 ст. 365 ЦК</p>	<p>- поширюється на фізичних та юридичних осіб</p>	<p>- поширюється на фізичних та юридичних осіб, державу, територіальні громади</p>

Умови припинення права на частку

Постанова ВП ВС від 18.12.2018 по справі № 908/1754/17

43. Виходячи із зазначеного можна дійти висновку, що відсутність подібної конструкції («за наявності одночасно») в статті 365 Цивільного кодексу України свідчить про можливість припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду на підставі позову інших співвласників за наявності хоча б однієї з перелічених законодавцем у частині першій цієї статті обставин (зокрема, в пунктах 1-3).

44. Водночас необхідно зважати, що правова норма, закріплена пунктом 4 частини першої статті 365 Цивільного кодексу України, не може вважатися самостійною обставиною для припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду, оскільки фактично встановлює неприпустимість такого припинення (таке припинення є неможливим у разі, якщо воно завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї).

Умови припинення права на частку

Постанова ВП ВС від 18.12.2018 по справі № 908/1754/17

45. При цьому, з указаних вище норм чинного законодавства вбачається, що приписи пункту 4 частини першої статті 365 Цивільного кодексу України («таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї») перш за все спрямовані на регулювання майнових відносин, учасниками яких є співвласники - фізичні особи.

Проте, оскільки співвласником у спільному майні так само може бути й юридична особа, припинення права на частку якої за рішенням суду також може завдати істотної шкоди її інтересам, Велика Палата Верховного Суду вважає, що приписи цього пункту підлягають застосуванню до всіх майнових відносин, які виникають між співвласниками у спільному майні. Натомість запропонована у цьому пункті законодавцем конструкція «та членам його сім'ї» підлягає застосуванню виключно до фізичних осіб як учасників указаних відносин.

Припинення права на частку та «істотна шкода»

Постанова КЦС ВС від 09 жовтня 2019 року у справі № 750/11178/17

Тлумачення пункту 4 частини першої статті 365 ЦК України свідчить, що припинення права на частку має відбуватися, якщо таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї. Тобто можливе порушення інтересів як самого співвласника, так і членів його сім'ї виступатиме перешкодою для задоволення позову про припинення права на частку. висновок про істотність шкоди, яка може бути завдана співвласнику, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи та особливостей об'єкта, який є спільним майном.

Ця умова спрямована на запобігання порушення інтересів співвласника та членів його сім'ї. Оскільки мається на увазі недопущення, то суд при розгляді справи повинен перевіряти, чи не будуть порушені інтереси й заподіяна шкода (майнова або немайнова) внаслідок припинення права на частку.

Припинення права на частку та визнання права

Постанова КЦС ВС від 31.05.2023 в справі № 169/740/20

По своїй суті такий спосіб захисту як визнання права може застосовуватися тільки тоді, коли суб'єктивне цивільне право виникло і якщо це право порушується (оспорюється або не визнається) іншою особою (див. зокрема, постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 233/4580/20).

Припинення права на частку в одного співвласника одночасно виступає для інших співвласників підставою набуття права на частку. Рішення суду про припинення права на частку є підставою, з якою закон пов'язує набуття для іншого (інших) співвласника(-ів) права на частку. Визнання права є способом захисту, що використовується при порушенні. Необхідність у застосуванні цього способу захисту виникає у випадках, коли оспорюється або не визнається право, тобто певне суб'єктивне право.

У співвласника, який тільки пред'являє позов про припинення права на частку, відсутнє суб'єктивне право, яке не визнається або оспорюється. Рішення суду буде лише підставою для правонабуття. У випадку відсутності суб'єктивного права власності неможливо стверджувати й про його порушення, тобто невизнання чи оспорювання, що виступало б передумовою для визнання права. Недопустими є поєднання конструкції позову про припинення права на частку (стаття 365 ЦК України) та визнання права (пункт 1 частини другої статті 16 ЦК України) одночасно.

4. Спільна сумісна власність

Яке майно може бути об'єктом спільної сумісної власності?!

Постанова КЦС ВС від 09 січня 2019 року у справі № 643/4589/15-ц

Тлумачення статті 61 СК України свідчить, що спільною сумісною власністю подружжя, що підлягає поділу, можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з подружжя вони були набуті.

Правовий режим приватизованої земельної ділянки

Постанова КЦС ВС від 12 червня 2019 року у справі № 409/1959/15-ц

Відповідно до Закону України «Про внесення зміни до статті 61 СК України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» від 11 січня 2011 року статтю 61 СК України доповнено частиною п'ятою такого змісту: об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації.

Вказана норма набула чинності з 08 лютого 2011 року, однак була виключена на підставі Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка» № 4766 від 17 травня 2012 року, який набрав чинності 13 червня 2012 року. Натомість статтю 57 СК України доповнено пунктом 5 частини, згідно з яким особистою приватною власністю дружини, чоловіка є: земельна ділянка, набута нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації.

Правовий режим приватизованої земельної ділянки

Постанова КЦС ВС від 12 червня 2019 року у справі № 409/1959/15-ц

Отже, з урахуванням вказаних змін до СК України правовий режим приватизованої земельної ділянки змінювався. При цьому тільки в період часу з 08 лютого 2011 року до 12 червня 2012 року включно земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації, визнавалась спільною сумісною власністю подружжя; до 08 лютого 2011 року та після 12 червня 2012 року така земельна ділянка належала до особистої приватної власності чоловіка або дружини, яка використала своє право на безоплатне отримання частини земельного фонду.

Договори між подружжям

Постанова КЦС ВС від 06 вересня 2021 року у справі № 522/627/17

Тлумачення статті 64 СК дозволяє стверджувати, що:

по-перше, договори між подружжям є родовим поняттям і охоплює собою як поймаєновані (купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання, шлюбний договір тощо), так і не поймаєновані договори; по-друге, договори між подружжям можуть одночасно бути укладені як щодо роздільного, так і стосовно спільного майна; по-третє, допускається укладення договору поміж подружжям про відчуження «частки в спільній сумісній власності», в якому відбудеться визначення частки і її відчуження на користь іншого із подружжя.

Згода - односторонній правочин?!

Постанова КЦС ВС від 23.06.2021 у справі № 537/3100/17

Правочин є найбільш розповсюдженим юридичним фактом, за допомогою якого набуваються, змінюються, або припиняються права та обов'язки в учасників цивільних правовідносин. До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини, згода іншого співвласника на розпорядження спільним майном.

Згода - односторонній правочин?!

Постанова КЦС ВС від 23.06.2021 у справі № 537/3100/17

При вчиненні одностороннього правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони. Між цим така сторона може бути представлена декількома особами, прикладом чого може виступати видання довіреності двома та більше особами, спільний заповіт подружжя та ін. Аналіз розуміння як правочину, так і одностороннього правочину свідчить, що односторонні правочини: є вольовими діями суб`єкта; вчиняються суб`єктами для здійснення своїх цивільних прав і виконання обов`язків; спрямовані на настання правових наслідків (набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов`язків).

Згода - односторонній правочин?!

Постанова КЦС ВС від 23.06.2021 у справі № 537/3100/17

Відповідно до посвідченої приватним нотаріусом заяви, зареєстрованої за номером № 576, 25 лютого 2013 року ОСОБА_1 надав згоду своїй дружині ОСОБА_2 на укладення договорів купівлі-продажу, за якими придбати житловий будинок, що знаходиться за адресою АДРЕСА_1 , та продати вказаний будинок за ціну та на умовах на власний розсуд.

У справі, що переглядається: матеріали справи не містять належних і допустимих доказів відмови ОСОБА_1 від одностороннього правочину від 25 лютого 2013 року на підставі статті 214 ЦК України; такий односторонній правочин не визнаний недійсним та відсутні підстави його нікчемності. За таких обставин підстав уважати, що договір купівлі-продажу будинку від 16 грудня 2016 року укладений без згоди позивача відсутні. Відповідно немає підстав для визнання оспорюваного договору недійсним. За таких обставин оскаржені судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні позову ОСОБА_1 .

Згода посвідчується чи засвідчується підпис?!

Окрема ухвала КЦС від 15.03.2023 в справі № 688/4803/18

12.2. Касаційний суд констатує, що друге речення абзацу 1 підпункту 4.2 пункту 4 глави 1 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, суперечить абзацу 2 частини 3 статті 65 СК України, оскільки Міністерство юстиції України змінило законодавчу норму.

14. Обміркувавши викладене, касаційний суд вважає, що належить: поінформувати Міністерство юстиції України про виявлену невідповідність другого речення абзацу 1 підпункту 4.2 пункту 4 глави 1 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, абзацу 2 частини 3 статті 65 Сімейного кодексу України; рекомендувати Міністерству юстиції України вирішити питання про внесення змін до другого речення абзацу 1 підпункту 4.2 пункту 4 глави 1 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5.

Недійсність правочину, згода подружжя і добросовісність

Постанова ВП ВС від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18

Презумпція розпорядження спільним майном одним з подружжя за згодою другого з подружжя встановлена саме на користь добросовісного набувача прав на таке майно. Тому укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя **може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно**, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Ст. 65 СК

Постанова КЦС ВС від 03 травня 2018 року у справі № 639/7335/15-ц

Тлумачення частини четвертої статті 65 СК України свідчить, що той з подружжя, хто не брав безпосередньо участі в укладенні договору, стає зобов'язаною стороною (боржником), за наявності двох умов: 1) договір укладено другим із подружжя в інтересах сім'ї; 2) майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. Тільки поєднання вказаних умов дозволяє кваліфікувати другого з подружжя як зобов'язану особу (боржника). Тобто, на рівні закону закріплено об'єктивний підхід, оскільки він не пов'язує виникнення обов'язку другого з подружжя з фактом надання ним згоди на вчинення правочину.

Навіть якщо другий з подружжя не знав про укладення договору він вважатиметься зобов'язаною особою, якщо об'єктивно цей договір було укладено в інтересах сім'ї та одержане майно було використано в інтересах сім'ї. Такий підхід в першу чергу спрямований на забезпечення інтересів кредиторів. Той з подружжя, хто не був учасником договору, не може посилатися на відсутність своєї згоди, якщо договір було укладено в інтересах сім'ї.

Стадії поділу майна подружжя

Постанова КЦС ВС від 15 квітня 2020 року у справі № 565/495/18

Поділ майна подружжя здійснюється таким чином: по-перше, визначається розмір часток дружини та чоловіка в праві спільної власності на майно (стаття 70 СК України); по-друге, здійснюється поділ майна в натурі відповідно до визначених часток (стаття 71 СК України).

При цьому не виключається звернення одного із подружжя, при наявності спору, з позовом про визнання права на частку в праві спільної власності без вимог щодо поділу майна в натурі.

Компенсація

Постанова ОП КЦС ВС від 03 жовтня 2018 року у справі № 127/7029/15-ц

Поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, здійснюється шляхом виділення його в натурі, а у разі неподільності присуджується одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними (частини перша, друга статті 71 СК України), або реалізується через виплату грошової чи іншої матеріальної компенсації вартості його частки (частина друга статті 364 Цивільного кодексу України).

У випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим - неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи. Такий підхід є гарантією справедливої сатисфакції особі у зв'язку з припиненням її права на спільне майно.

Компенсація

Постанова ВП ВС від 22.09.2022 у справі № 125/2157/19

77. Велика Палата Верховного Суду вказує, що не є ефективним способом захисту позов про визнання договору недійсним у разі, якщо особа має на меті отримати лише еквівалент вартості своєї частки у спільному майні, оскільки такий спосіб захисту не захищає та не відновлює в результаті її порушене право в той спосіб, який вона обрала.

89. У випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим - неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи.

90. Такий підхід є гарантією справедливої сатисфакції іншому з подружжя (співвласнику) у зв'язку з припиненням його права на спільне майно. При цьому вартість майна, що підлягає поділу, у разі недосягнення згоди між подружжям, визначається на час розгляду справи, а не на час продажу майна одним з подружжя проти волі іншого. Аналогічний правовий висновок викладено в постанові Верховного Суду від 03 жовтня 2018 року у справі № 127/7029/15-ц). Він є сталим при вирішенні вказаного правового питання у спірних правовідносинах. Підстав для відступу від нього немає.

Виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, що належало дружині, чоловікові

Постанова КЦС ВС від 04 серпня 2021 року у справі № 663/908/17

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 грудня 2018 року у справі № 442/7505/14-ц (провадження № 61-4536св18) зроблено висновок, що «частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна».

Тлумачення наведених норм права дає підстави для висновку, що частина перша статті 62 СК України не застосовується до частки у праві спільної власності на майно.

5. Встановлення факту проживання

Встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу

Постанова КЦС ВС від 05 червня 2020 року у справі № 362/7078/15-ц

Згідно з пунктом 1 розділу VII Прикінцевих положень СК України цей Кодекс набирає чинності разом з набранням чинності ЦК України, тобто з 01 січня 2004 року. До сімейних відносин, які вже існували на цю дату, норми СК України застосовуються лише в частині тих прав і обов'язків, що виникли після набрання ним чинності. Ці права та обов'язки визначаються на підставах, передбачених СК України. Таким чином, факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу набув юридичного значення після набрання чинності СК України та ЦК України з 01 січня 2004 року. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР не передбачав юридичних наслідків для чоловіка та жінки, які проживала разом без реєстрації шлюбу. Отже, факт проживання однією сім'єю як чоловіка та жінки без шлюбу може бути встановлено судом лише з 01 січня 2004 року.

Стаття 74 СК України

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17

У статті 74 СК України регулюються тільки майнові права та обов'язки жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі.

При цьому на рівні статті 74 СК України передбачено загальне правило: майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності цих осіб, поширюються положення глави 8 СК України.

Стаття 74 СК України

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17

У статті 74 СК України закріплено спеціальний прийом юридичної техніки для того, щоб уникнути повторення норм СК України. Це означає, що майно, набуте цими особами за час спільного проживання, належить жінці та чоловікові, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, на праві спільної сумісної власності.

Тобто і для жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, передбачено презумпцію спільності права власності. Ця презумпція може бути спростована й жінка та (або) чоловік можуть оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, в тому числі в судовому порядку.

Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на жінку та (або) чоловіка, який її спростовує. Жінка та (або) чоловік, який заявляє про спростування зазначеної презумпції, зобов'язаний довести обставини, що її спростовують, на підставі належних та допустимих доказів.

Стаття 74 СК України

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17

Спільною сумісною власністю жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з них вони були набуті.

Як поділ спільного сумісного майна в натурі, так і визначення розміру часток жінки та чоловіка, може здійснюватися на підставі: (а) договору жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі; (б) рішення суду при наявності спору між жінкою та чоловіком, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі.

Стаття 74 СК України

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17

Законодавець визначив в статтях 57 та 58 СК України випадки для подружжя, за яких майно є особистою приватною власністю. Такий же підхід має бути застосований і до жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі.

Зокрема, особистою приватною власністю для жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, є: майно, набуте нею, ним до проживання однією сім'єю; майно, набуте нею, ним за час проживання однією сім'єю, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування; майно, набуте нею, ним за час проживання однією сім'єю, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Стаття 74 СК України і позовна давність

Постанова КЦС ВС від 12.05.2022 у справі № 212/10842/19

Тлумачення статті 72 СК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

в силу вказівки в частині другій статті 74 СК правила передбачені для позовної давності для поділу майна подружжя поширюються і на випадки поділу майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі;

законодавець розмежував випадки для подружжя, коли позовна давність застосовується (після розірвання шлюбу) та коли не застосовується (коли шлюб не розірвано). Вочевидь, такий же критерій має бути і щодо позовної давності для поділу майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Тобто, позовна давність не застосовується коли жінки та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. І, навпаки, позовна давність застосовується, якщо жінки та чоловік припиняють проживають однією сім'єю.

6. Кредит і поділ майна

Кредит на одного з подружжя до шлюбу і компенсація іншому з подружжя

Ухвала ОП КЦС ВС від 05.10.2022 у справі № 712/8602/19

Передаючи справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважала за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права (статті 60, 69 СК України, статті 179, 190 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладеному у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 липня 2019 року у справі № 554/14662/15-ц (провадження № 61-19294св18) та постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 341/2539/13 (провадження № 61-5478св20), щодо можливості поділу коштів подружжя, витрачених під час шлюбу на погашення особистих зобов'язань одного з них, набутих до шлюбу.

Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities

DEBTS

Principle 4:21 Personal debts

Debts incurred by one spouse are his or her personal debts.

Principle 4:22 Recovery of personal debts

Personal debts are recoverable from the debtor spouse's acquisitions and his or her reserved property.

Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities

Principle 4:39 Presumption of community property
Assets are presumed to be community property unless they are proved to be personal property in accordance with Principles 4:35 to 4:38.

Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities

Principle 4:37 Substitution

- (1) Any asset substituting personal assets without extra payment should be regarded as personal property.
- (2) Any asset substituting personal assets with additional payment should be regarded as personal property unless the payment provided by community property equals or exceeds the value of the substituted asset.
- (3) Where additional payment is made by one category of property, compensation is payable by the other.

Principle 4:38 Investment or reinvestment

- (1) Any asset acquired solely through the investment or reinvestment of personal assets should be regarded as personal property.
- (2) Any asset acquired partly through the investment or reinvestment of personal assets and partly through community assets should belong to the personal property unless the payment provided by community property equals or exceeds the value of the investment or reinvestment.
- (3) Where additional investment or reinvestment is made by one category of property, compensation is payable by the other.

7. Солідарність і борги подружжя

Солідарний обов'язок подружжя

Ухвала КЦС ВС від 13.11.2019 року у справі № 638/18231/15-ц

У частині четвертій статті 65 СК України передбачено, що договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

Тлумачення частини четвертої статті 65 СК України свідчить, що вказана норма СК України хоча й містить положення про виникнення обов'язків у другого з подружжя, однак не кваліфікує ці обов'язки як солідарні, а тому до відносин щодо зобов'язань подружжя повинні застосовуватись приписи статті 540 ЦК України про часткові зобов'язання, а не правила статті 541 ЦК України про солідарні зобов'язання. Тобто, статтею 540 ЦК встановлена презумпція, за якою будь-які зобов'язання із множинністю осіб є частковими, причому з рівністю розміру часток, крім випадків, коли згідно статті 541 ЦК вони вважаються солідарними.

Солідарний обов'язок подружжя

Постанова ВП ВС від 30.06.2020 року у справі № 638/18231/15-ц

Правовий режим спільної сумісної власності подружжя, винятки з якого прямо встановлені законом, передбачає нероздільність зобов'язань подружжя, що за своїм змістом свідчить саме про солідарний характер таких зобов'язань, незважаючи на відсутність в законі прямої вказівки на солідарну відповідальність подружжя за зобов'язаннями, що виникають з правочинів, вчинених в інтересах сім'ї.

Отже, усуваючи наведений законодавчий недолік, Велика Палата Верховного Суду погоджується з відповідним висновком Верховного Суду України, викладеним у постановах від 27 квітня 2016 року у справі № 537/6639/13-ц (провадження № 6-486цс16) та від 14 вересня 2016 року у справі № 334/5907/14-ц (провадження № 6-539цс16), про солідарний характер відповідальності подружжя за зобов'язаннями, що виникають з правочинів, вчинених в інтересах сім'ї, якщо інше не передбачене такими правочинами.

Солідарний обов'язок подружжя

Постанова ВП ВС від 30.06.2020 року у справі № 638/18231/15-ц

При вирішенні спору про порядок виконання колишнім подружжям зобов'язань, що виникають з правочинів, вчинених в інтересах сім'ї, якщо питання про поділ цих зобов'язань не було зі згоди кредитора вирішене при поділі спільного майна цього подружжя, суди повинні керуватися тим, що подружжя має відповідати за такими зобов'язаннями солідарно усім своїм майном.

Якщо один із колишнього подружжя в повному обсязі виконав зобов'язання, то він у порядку частини першої статті 544 ЦК України має право на зворотну вимогу (регрес) до іншого з подружжя у відповідній частині.

Солідарний обов'язок подружжя

Окрема думка від 26.10.2022 року у справі № 752/10864/19

Законодавець при конструюванні відповідних правових норм, так чи інакше, текстуально використовує поняття «солідарності», тобто вказує, що певний обов'язок має солідарний характер і це повністю узгоджується із вимогами частини першої статті 541 ЦК України.

У частині четвертій статті 65 СК України передбачено, що договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

Тлумачення частини четвертої статті 65 СК України свідчить, що вказана норма СК України хоча й містить положення про виникнення обов'язків у другого з подружжя, однак не кваліфікує ці обов'язки як солідарні, а тому до відносин щодо зобов'язань подружжя повинні застосовуватись приписи статті 540 ЦК України про часткові зобов'язання, а не правила статті 541 ЦК України про солідарні зобов'язання.

Тобто, статтею 540 ЦК встановлена презумпція, за якою будь-які зобов'язання із множинністю осіб є частковими, причому з рівністю розміру часток, крім випадків, коли згідно статті 541 ЦК вони вважаються солідарними.

8. Зловживання правом, добра совість і поділ майна

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова КЦС від 06.03.2019 у справі № 317/3272/16-ц

Згідно частини третьої статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова ОП КЦС ВС від 11.11.2019 у справі № 337/474/14-ц

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт б частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Згідно частини третьої статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Недобросовісність поведінки подружжя при поділі спільного майна, зловживання правами й наявність негативних наслідків для кредитора підлягають доказуванню на загальних підставах.

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова КЦС від 11.08.2021 у справі № 723/826/19

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що:

- особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають);
- враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова КЦС від 11.08.2021 у справі № 723/826/19

очевидно, що учасники цивільних відносин (подружжя, яке перебувало в розірваному шлюбі на підставі заочного рішення 2011 року) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (позов про визнання права на частку та звільнення майна з під арешту за умови скасування заочного рішення 2011 року, закриття провадження в справі про розірвання шлюбу, після пред'явлення позову в цій справі) використовувався учасниками для недопущення звернення стягнення на майно боржника;

суди не звернули увагу на те, що заява ОСОБА_1 про перегляд заочного рішення, яким розірвано шлюб, та заява ОСОБА_3 про відмову від позову про розірвання шлюбу були подані за спливом 8 років після звернення з позовом та ухвалення рішення - після звернення ОСОБА_2 з позовом про стягнення заборгованості зі ОСОБА_3 ; відповідач ОСОБА_3 та ОСОБА_4 позовні вимоги визнавали,

суди не врахували, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом;

«Право на зло» і поділ майна

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 у справі № 761/47743/19

Суди встановили, що заочним рішенням Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 квітня 2011 року у справі № 2п-9019/10 шлюб між ОСОБА_1 і ОСОБА_2 розірвано. Це рішення скасовано ухвалою Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 31 липня 2012 року у справі № 2-2049/11 за заявою позивача ОСОБА_1, а справу призначено до розгляду. Ухвалою Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 листопада 2012 року у справі № 2-2049/11 позовну заяву ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про розірвання шлюбу та стягнення аліментів залишено без розгляду; право власності на спірне майно (квартиру, транспортний засіб, земельну ділянку та житлові будинки) зареєстровано за ОСОБА_2 після 19 квітня 2011 року, коли було ухвалене заочне рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області у справі № 2п-9019/10 про розірвання шлюбу між ОСОБА_1 і ОСОБА_2, та яке скасоване ухвалою цього ж суду 31 липня 2012 року.

У пункті 18 договору купівлі-продажу квартири від 27 вересня 2013 року, який укладено між ОСОБА_14 і ОСОБА_2, зазначено, що покупець ОСОБА_2 у зареєстрованому шлюбі не перебуває та не проживає однією сім'єю з будь-якою особою без реєстрації шлюбу, грошові кошти, які передаються за купівлю квартири є її особистою приватною власністю (т. 1, а. с. 31); відповідно до нотаріально посвідчених заяв ОСОБА_1 від 22 липня 2017 року та від 19 липня 2017 року, які подані ним під час укладення від імені ОСОБА_2 договорів купівлі-продажу земельної ділянки та нежитлового приміщення, у яких позивач представляв інтереси відповідача, вказано, що на час укладення цих договорів ОСОБА_2 не перебуває у зареєстрованому шлюбі, а особи, які б могли поставити питання про визнання за ними права власності на нерухоме майно, у тому числі відповідно до статей 65, 74, 97 СК України, відсутні.

«Право на зло» і поділ майна

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 у справі № 761/47743/19

На обґрунтування позову ОСОБА_1 зазначав, що спірне майно придбане за спільні кошти сторін, а тому воно є спільною сумісною власністю подружжя. Домовленості щодо поділу спірного майна сторони не досягнули. Оскільки кожний із об'єктів спірного майна є неподільною річчю, позивач просив здійснити поділ майна, визнавши за позивачем право власності на квартиру, а за відповідачем право власності на решту майна; ОСОБА_2 проти позову заперечувала та, крім іншого, вказувала на дії ОСОБА_1 щодо штучного встановлення режиму спільної сумісної власності спірного майна, які є зловживанням правом та спрямовані на завдання їй шкоди. Позивач умисно не повідомив її про звернення до суду з метою скасування рішення суду про розірвання шлюбу, а також про факт поновлення шлюбу з нею, з метою створення підстав для подання в майбутньому позову про визнання права власності на майно, яке придбане нею самостійно.

Очевидно, що учасник цивільних відносин ОСОБА_1 «вживав право на зло». Сукупність дій спрямованих на скасування рішення суду про розірвання шлюбу, подання нотаріально посвідчених заяв від 22 липня 2017 року та від 19 липня 2017 року щодо відсутності шлюбу між сторонами, а у подальшому звернення ОСОБА_1 до суду з позовом про поділ майна подружжя і визнання права особистої приватної власності на частину такого майна, свідчать про його зловживання правом.

Поділ майна і виконання судового рішення

Постанова КЦС ВС від 27.10.2021 у справі № 522/2736/16-ц

Аналіз норм СК України дозволяє зробити висновок, що встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні як приватно-правові категорії покликані забезпечити визначеність в приватних відносинах, захист прав та інтересів. Натомість ініціювання спору про встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні не для захисту прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення виконання судового рішення. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення чи унеможливлення виконання судового рішення, судові рішення стосується прав та/або інтересів особи на користь якої постановлено таке судові рішення.

Поділ майна і публічні інтереси

Постанова КЦС ВС від 02.10.2019 по справі № 521/5435/16-ц

Аналіз статей 69-71, 74 СК України дозволяє зробити висновок, що поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні як приватно-правова категорія, покликана забезпечити визначеність в приватних відносинах та захист прав та інтересів або ж їх відновлювати. Натомість ініціювання спору про поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні не для захисту прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин.

Звільнення спільного майна з під арешту

Постанова ОП КЦС ВС від 07.11.2022 у справі № 725/7187/19

Застосування способу захисту права чи інтересу не має відбуватися шляхом порушення прав та/або інтересів інших суб'єктів приватних відносин. Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення (частина друга статті 183 ЦК України). Тобто, якщо втрачається цільове призначення речі, то вона є не подільною. Прикладом неподільних речей є транспортні засоби, побутова техніка тощо.

Особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту (частина перша статті 59 Закону України «Про виконавче провадження»). Тлумачення вказаних норм з урахуванням принципу розумності свідчить, що частина першої статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» розрахована на ті випадки, за яких вимогу про визнання права власності та про зняття з нього арешту заявляє особа, яка є одноосібним власником або співвласником подільної речі.

При цьому очевидно, що нерозумним було б тлумачення, яке б допускало можливість для одного із співвласників в спільній сумісній власності вимагати зняття арешту із неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності». Права та інтереси іншого співвласника в спільній сумісній власності на неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації.

Договір позики і поділ

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17

Досить часто учасники цивільного обороту в спорах про поділ майна за допомогою договору позики чи розписки про отримання в позику грошових коштів, в яких вказано, що ці грошові кошти передаються на придбання певного конкретного майна, намагаються спростувати презумпцію спільності майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі).

Договір позики і поділ

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17

Касаційний суд зауважує, що використання таким чином договору позики (в якому передбачено, що грошові кошти передаються на придбання певного конкретного майна) очевидно не враховує, що регулююча сила договору стосується його сторін, а тому не може кваліфікуватися як добросовісне та є неприпустимим.

9. Процесуальні аспекти

Належні відповідачі

Постанова КЦС ВС від 26 вересня 2019 року у справі № 200/23603/15-ц

Тлумачення частини першої статті 358 ЦК України свідчить, що належними відповідачами за позовами про визнання права користування житловим приміщенням є власник (співвласники) спірного житлового приміщення.

Належні відповідачі

Постанова КЦС від 30 вересня 2020 року у справі № 405/1873/14-ц

У справі за позовом іпотекодержателя про визнання права іпотеки та звернення стягнення на предмет іпотеки, який перебуває в спільній частковій власності, як відповідачі мають залучатись всі співвласники предмета іпотеки.

Належні відповідачі

Постанова ВП ВС від 22.09.2022 у справі № 125/2157/19

57. Вирішуючи позовні вимоги про визнання правочину недійсним у загальному розумінні, суд зобов'язаний визначити суб'єктний склад спору залежно від характеру правовідносин і норми матеріального права, які підлягають застосуванню (сторонами справи мають бути всі сторони правочину), та, встановивши факт пред'явлення позову до неналежного відповідача, відсутність клопотань про заміну первісного відповідача належним відповідачем, незалучення до участі у справі співвідповідача, суд відмовляє в задоволенні позову саме із зазначених підстав.

58. Разом з тим, якщо предметом правочину є майно, яке належить особам на праві спільної власності, суд відповідно до вимог ЦПК України залучає до участі у справі про визнання такого правочину недійсним усіх співвласників.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!